

5. Isakulova N. USE OF BLITS-QUESTION METHODOLOGY IN TEACHING TERMS OF GEOGRAPHY //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 06. – C. 84-88.

6. Авлаев О.У., Жўраева С.Н., Мирзаева С.Р. Таълим методлари. – Т., 2017. – 204 б.

BOLA SHAXSINI SHAKLLANISHI VA AXLOQIY TARBIYANI IZCHIL VA TARTIPLI AMALGA OSHIRISHBA OILANING O'RNI

Rahimova D.M., TDPU tadqiqotchisi, O'zbekiston

Annotatsiya. Yoshlarga oilaviy hayot haqidagi ilmiy bilimlarni berishning ahamiyati shundan iboratki, o'spirin yoshlarni oilaviy hayotga yetuk qilib shakllantirishda ularda oilaviy munosabatlar to'g'risidagi ijtimoiy-psixologik tasavvurlarini shakllantirish, to'laqonli baxtli oila qurish uchun kasb-hunarga ega bo'lish zaruratini singdirish, nikohga yetuklik uchun nikoh omillari va oilaning asosiy funksiyalari haqidagi tasavvurlarini shakllantirish orqali ularni oilaviy hayotga tayyorlashga erishish tadqiqotimizda alohida ahamiyatga molikdir.

Tayanch tushunchalar: Shaxs, shaxsning psixologik tuzilishi, shaxs rivojlanishi, shaxsning o'zini anglashi va o'zini bilishi o'z xulq-atvorini boshqarishi.

O'zbekiston yangi davr Uchinchi renesans davrga qadam bosayotgan bir pallada Prezidentimizning dono siyosati tufayli Respublikada yoshlarimiz yuksalishiga qaratilgan e'tibor davlat ahamiyatiga molik bo'lgan masalalar qatorida rasmiy ravishda o'rin oldi. O'zbekiston respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: "Sizlarga yaxshi ma'lum "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" degan shior keng tarqalib, hayotimizga tobora chuqur kirib bormoqda. Lekin O'zbekistonimizning mana shunday yorug' va farovon istiqbolini bunyod etishdek mas'uliyatli vazifani kim o'z zimmasiga oladi?

Albatta, faqat zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallagan, mustaqil fikrlaydigan, doimo el-yurt taqdiriga daxldorlik tuyg'usi bilan yashaydigan siz, aziz yoshlarimiz maydonga dadil chiqib, bugungi kunda hayotning o'zi oldimizga qo'yayotgan vazifalarni hal etishga qodirsiz" [1] deb ishonch bildirgani barchamiz uchun yuksak ahamiyatdga egadir. Jamiyatni o'sib rivojlanishi, unig ravnaqi o'sib kelayotgan yosh avlodning qo'lidadir. Yoshlarni ilm va fanni o'zlashtirishi, ta'lim tizimida kasb-hunarni egallashi bir qatorda endi ularda o'z shaxsiy hayotlarini rejalashtirish va oila qurishga intilish hissi tarkib topa boshlaydi. Bu davrga kelib yoshlarda oilaviy munosabatlarga turli xil qarashlar paydo bo'la boshlaydi. Yoshlarni ma'nan va ruhan barkamol etib shakllantirish, ularning ruhiyatiga to'g'ri ta'sir eta olish zaruriyati tug'iladi. Yoshlarni oila qurishda qoqilmay, balki yetarlicha tasavvurga ega bo'lib, oilaviy hayotga yetuk qilib shakllantirish, oiladagi deformatsiyalarni oldini olish –hozirgi zamon dolzarb muammolaridan biridir. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, o'spirinlar oilaviy hayotga biologik jihatdan yetuk bo'lishi bilan birga, psixologik jihatdan yetukligi ham kelajakda baxtli oila qurish imkoniyatini kafolatlaytdi. Zero oila mustahkamligi jamiyat mustahkamligidir.

Oilaviy munosabatlar haqida O'zbekistonda ham qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Olimlar asosan oilaning milliy xususiyatlari yo'nalishida ish olib borganlar. Oilaviy hayotga yetuklikning ijtimoiy-psixologik omillari masalasi bugun ilmiy muammo sifatida diqqatimiz markazida turibdi. Ayniqsa, keyingi yillarda ajrimlar

sonining keskin oshishi oilaviy masalalarga e'tiborni yanada kuchaytirish lozimligini taqozo etmoqda.

Hududlar bo'yicha eng yuqori nikohdan ajrashganlar Toshkent shahri, Sirdaryo, Andijon va Navoiy viloyatlariga to'g'ri kelmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, oilada farzandlar qancha ko'p bo'lsa, ajralish xavfi shunchalik kamayadi. Shu bilan birga joriy yilda oila qurganlar soni o'tgan yilga nisbatan kamaygan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida "Oila Jamiyatning asosiy bo'g'ini" deb keltirilganidek, kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari borayotgan bu davrda jamiyatning asosiy bo'g'ini muhim vazifa bo'lib hisoblanadi. Oilaviy hayotga yetuklik har bir shaxsda har xil shakllanadi. Shaxsning ma'lumoti darajasi ko'tarilishi, shuningdek oilaviy sharoitlar ijtimoiy – psixologik tasavvurlarni shakllantiruvchi omil hisoblanadi. Biz, asosan ushbu masalani o'rganish jarayonida Sharq mutafakkirlarining ilmiy, falsafiy, psixologik qarashlarini asos qilib oldik. Bu haqda Sharq allomalari Abu Nasr Farobiy, Yusuf Hos Hojib, Ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy va boshqalar asarlariga murojaat qildik.

Farobiyning inson kamoloti, baxti, axloqi, dinga munosabati haqidagi qarashlar, falsafiy tushunchalar, o'gitlar axloqiy nazariyani boyitdi. Biz ham bu fikrlardan o'zimizga yarasha xulosalar qilishimiz mumkin. Ya'ni haqiqiy baxt bironing bironga nisbatan g'ayirligi, zulm yo'qolgandagina bo'lishi haqidagi fikrlari oila a'zolarining bir-biriga samimiy munosabatlari, mehru-oqibatlari yana shu oiladagi odamlarning baxtini tashkil qiladi, bundan tashqari, har bir ota-onaning o'z farzandlari uchun birlamchi ustoz yo'l ko'rsatuvchi ekanligi va aynan ular boladagi holatni xulosani keltirib chiqaradi [3].

Oilavuy munosabatlarni turli tomonlarini yoritir ekan, Ibn Sino, avvalambor oila boshlig'i oldiga qator talablarni qo'yadi. Oila boshlig'i deb yozadi u, ham nazariy ham amaliy jihatdan oilada tarbiya masalalarini mukammal o'zlashtirmog'i lozim. Agar oila boshlig'i tarbiasiz bo'lsa, u o'z a'zolarini tarbiyalay olmaydi, oxir oqibat u kishi ijobiy natijalarga erisha olmaydi. Yomon tarbiya nafaqat ushbu oila, balki qoshnilarga, mahalla-ko'yga ham yomon ta'sir qilishi mumkin.

Oilada bola tarbiyasi ota-onaning jamiyatda tutgan mavqeidan qat'iy nazar, ularning birlamchi vazifasidir deb hisoblaydi Ibn Sino. Ota-ona davlat boshlig'imi, yoki fuqaromi, baribir, u bola tarbiyasida ma'suldir. Davlat boshliqlari, rahbarlar bola tarbiyasi xususida barchaga ibrat bo'lmog'lari lozim. Ibn sinoning bola tarbiyasi, tarbiya psixologiyasi va rahbarlarga qo'ygan ushbu talablari o'sha davrda qabchalik dolzarb bo'lsa, bugungi kunimizda ham u o'z kuchini yo'qotgani yo'q. Ushbu asarning "Siyosati mard dar borai farzand ishi" ya'ni "Otaning bola tarbiyasiga munosabati" bo'limida batafsil yoritgan. Uning fikricha tarbiyasi, ya'ni ota-ona, yollangan shaxs "Nafaqat so'z bilan, balki amalda ham bola ruhiga ta'sir ko'rsatmo'i lozim.

Ibn Sinoning sevgi-muhabbat va er-xotin munosabatlari borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. "Eng yuksak sevgi-deb ta'kidlaydi u, -bu insoniy sevgi bo'lib, bunday sevgi kishini sahovatli qiladi, uni oqko'ngil va jozibali kishiga aylantiradi". Allomaning fikricha, sevgi inson zimmasiga juda kata axloqiy va huquqiy mas'uliyat yuklaydi. U inson baxtining negizi, deganda, oshiqlik emas, balki, oshiq- ma'shuqlikni tushunadi. Oshiq-ma'shuqlik bilan turmush qurish oila mustahkamligining asosi sifatida ta'kidlaydi. Ibn sinoning mehnat tarbiyasi borasida fikrlari ham diqqatga sazovordir. Har bir bolani, deydi u, biror mehnatga o'rgatmoq shart. Yosh yigit biror hunarga o'rgansa, uni hayotga tadbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta'minlaydigan bo'lsagina, otasi uni uylantirib qo'ymog'i lozim deb hisoblaydi. Demak, bu allomaning oila qurish uchun zarur ijtimoiy va iqtisodiy balog'at Yoshi haqidagi fikri bo'lib, u hech qachon ahamiyatini yo'qotmaydi. /G'.B.Shoumarov "Oila psixologiyasi" –T."Sharq" 2013.18-21 betlar/

Shundan kelib chiqib, buyuk allomaning tabobat, inson tarbiyasi, oiladagi munosabatlar xususidagi fikrlari juda qimmatli bo'lib, ular o'sha zamonda ijtimoiy fanlar taraqqiyotiga, insoniy munosabatlar etikasiga munosib xissa bo'ladi. Ularni hozirgi zamon yoshlari ongiga esa kata ilmiy-pedagogik va sotsial psixologik ahamiyatga ega.

Yusuf Xos Xojib Markaziy Osiyonong juda ko'p buyuk olimlari qatorida musulmon Sharqi xalqlari madaniyati va taraqqiyotiga juda kata hissa qo'shdi. Shoirning fikricha, farzand ko'rish va unga tarbiya berish har bir inson uchun buyuk baxtdir, ularsiz hayotning ma'nosi yo'q. Lekin bu narsa ota-onaga juda kata mas'uliyat yuklaydiki, uning uddasidan chiqmoq har bir ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir. Shuning uchun ham oilaviy tarbiyani Yusuf Xos Xojib, bola axloqiy taraqqiyotining asosi deb hisoblagan. "Agar bolaning xulqi yomon bo'lsa, bunda bolaning aybi yo'q, hamma ayb otasida". Yusuf Xos Xojib odamlar o'rtasidagi sevgi-muhabbatni tarannum etadi. U sevgini oilaviy baxt va ijtimoiy muvaffaqiyatlarning garovi deb hisoblagan. Yigit uylanmasdan avval kelinning kimligini, uning kelib chiqishi, Yoshi, xarakteri va xulqi-atvorini bilishi kerak, deydi u [3].

Unsurmaoliy Kaykovus O'rta Osiyo va umuman Sharq falsafasi va pedagogika-psixologiyasiga munosib hissa qo'shgan olimdir. U 63 yoshida o'g'liga atab "Qobusnoma" yozib, unda o'zining bola tarbiyasi, oilaviy hayot, shaxs kamoloti masalalarini bayon qiladi. Ma'lumki, "Qobusnoma" tarbiya borasida shunchalik nodir asarlardan hisoblanadiki, uni mashhur hind masala "Kalila va Dimna", Nizomulmulkning "Siyosatnoma", Nosir Xisravning "Saodatnoma" asarlari qatorida hisoblashadi. Undagi fikrlar va ko'rsatmalar ota-onalar uchun, ayniqsa osmir va o'spirinlik yoshidagi yigitlarni tarbiyalashda muhim dasturdir [3].

Unsurmaoliy Kaykovus Qobusnomada keltirilgan farzand kamoloti, shaxs yetukligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan ilm olish va hunar o'rganish zarurligi haqidagi ibratli fikrlari biz uchun ma'naviy meros bo'lib xizmat qiladi.

Sohibqiron Amir Temurning ibratli, hayotiy pand-nasihatlar va purma'no o'gitlarining har bir mazmun va ma'no kengligi, mantiqning kuchliligi, ta'siri, umuminsoniy qadriyatlar asosiga qurilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi, ularni hadsiz xazina, odob-axloqqa oid dasturlar deya olamiz. Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azim qat'iy, tadbirkor va hushyor bir kishi ming- minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir. Garchi ishning yakunlanishi taqdir pardasi ortida yashirin bo'lsa ham aqli raso va hushyor kishilardan kengashu tadbir istab, fikrlarini bilmoq lozimdir. Raiyat ahvolidan ogoh bo'ldim, ulug'larni og'a qatorida, kichiklarni farzand o'rnida ko'rdim.

O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin tanlamoqda e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl- nasabini yeti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'liq-salomatligini, jismonan kamolatini aniqladim. Kelin bo'lmish nasl- nasabi, odob- axloqi, sog'lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan xoli bo'lsagina el-yurtga to'y-tomosha berib, kelin tushurdim.

O'g'illarim, nabiralarim va yaqinlarimga biron tomchi sharob ichib, xotinlariga yaqinlashishni man etdim. Zero, sharobning ta'sirida bunyodga kelgan farzand nasl-nasabning buzilishiga ta'sir etgay, debon shu pokiza yo'lni tutdim.

Ma'rifatparvar, faylasuf, davlat arbobi Nizomiddin Alisher Navoiy inson tafakkuri, aqli, bilimni va ilmiy bilimlarini yuksak qadrlagan. U "Bilim va donishmandlik insonning bezagidir"- deb yozadi. Alisher Navoiy bola tarbiyasiga va uni shaxs sifatida shakllantirishga kata ahamiyat berib, bolani hayot "chirog'i" deb ta'riflaydi. Bola oilaga baxt keltiruvchi ziyodir. Alisher Navoiy bolalarga kichik yoshligidanoq bilim, ma'lumot

va tarbiya berishlikni ko'rsatib, o'g'il va qizlarni 6 yoshdan tarbiyalashga muallimga berish lozimligini aytadi. Ana shu yoshlar ilk yoshidayoq fanlarni va xunarlarni egallab olmoqligi lozimligini ta'kidlaydi.

Alisher Navoiy pedagog-mudarris. U ta'lim- tarbiya masalalariga alohida e'tibor berar ekan, tarbiya jarayonlarini, vositalarini, talablarini ko'rsatadi. U ta'limda ilmiylik, asoslanganlik, tarixiylik kabi talablarni asos qilib oladi. O'z davrida musulmon maktablarining yutuq va kamchiliklarini tahlil etadi. U o'qituvchi haqida gapirar ekan, muallim o'z shogirdlarini ham, o'zi ta'lim berayotgan fanni ham sevgan bo'lishi zarur, deydi. O'ziga ham o'quvchiga ham talabchan bo'lishni uqtiradi [2]. Alisher Navoiy odobli inson barcha odamlarning yaxshisi ekanligini, u mansabdor kishilardan go'zalroq va badavlat odamlardan hurmatliroq ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, gozal ko'ngilni ochadi, xunuk hayotni o'ksitadi, yaxshi xulqli go'zal – jannat huridir, yomon tabiatli xunuk- do'zaxbon devdir. Navoiy go'zallikni, nafis san'atni yuksak qadrlab, nafis san'at inson ma'naviy olami, kamoli uchun kalit ekanligini ta'kidlaydi [4].

Turmush madaniyati, odob-axloq, sevgi-muhabbat borasida o'ziga xos qaytarilmas fikrlar sohibi buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiyning o'rni va ahamiyati nafaqat sharq xalqlari, balki ilg'or taraqqiyparvar omillari uchun bebahodir. Uning "Mahbub-ul-qulub" asari buyuk allomaning maishiy turmush, odob, tarbiya muammolariga bag'ishlangan yirik risoladir. Navoiy bu asarida butun hayoti davomida ko'rgan, bilgan yutuqlar, oddiy xalqning turmush tarzi, fe'l-atvorlari, ruhiy hayoti, urf-odatlarini, yaxshi va yomon xislatlari bo'yicha to'plagan kuzatishlarini bayon etadi.

Sharqda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga qadimdan jiddiy ahamiyat berilgan. Ular "Nasihatnoma", "Pandnoma", "Hikmatnoma" tarzida bizgacha yetib kelgan. Bu manbalarda yoshlarni hayotga tayyorlashda, ularga birinchi navbatda insoniy fazilatlar shakllangan bo'lishi, oila muqaddas, uni avaylab-asrash haqida ibratli fikrlar bugungi kun yo'slari uchun dasturul amal bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida turli xil innavatsion metodlar yordamida o'quvchilarni fanga oid bilimlarini shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017. – 537 bet
2. Iskandarov I. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti 1995. – 17-bet.
3. Shoumarov G.B. Oila psixologiyasi –T."Sharq", 2013. – 16-17 betlar.
4. Umarov E., Karimov R., Mirsaidova M., Oyxo'jayeva G. Estetika asoslari. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi, 2010. – B. 24-26.

XORIJ DAVLATLARIDA PEDAGOGIK TESTLASH JARAYONINING RIVOJLANISH TARIXI

Xudaynazarova K.Sh., TDPU, O'zbekiston

Annotatsiya: mazkur ishda xorij davlatlarida pedagogik testlash jarayonining rivojlanish tarixi yoritib o'tilgan bo'lib, unda xorij davlatlarida pedagoglarning testlash jarayonidan voz kechilishi va yana qayta qabul qilinishi bilan bog'liq jarayonlar yillar kesimida keltirilgan.

Kalir so'zlar: pedagogika, testlash, pedagogik o'lchov, IQ.